ION SIMUŢ

VECHIUL ŞI NOUL DOCUMENTARISM ÎN ISTORIA LITERARĂ

E un fapt elementar că întotdeauna istoria literară s-a bazat pe documente, fie că a realizat biografii ale scriitorilor, fie că a construit sinteze de epoci şi curente literare. Diversitatea acestor documente e foarte mare, în funcţie de misiunea istoricului literar şi în funcţie de momentul istoric în care lucrează umilul exeget.

1. Vechea istorie literară

Vechiul documentarism valorifica, pentru realizarea unei biografii, actele administrative, dovezile de studii, mărturii ale contemporanilor, confesiuni ale scriitorului, corespondenţă, memorii, publicistică. Biografii scriitorilor noştri din secolul al XIX-lea găseau foarte greu sau adesea nu găseau actul de naştere, căutau dovezile de studii, notele la diferite discipline, aventurile pe la universităţile din străinătate. Erau mari victorii să găsească certificatul de naştere, matricola de studii, ca să nu mai vorbim de stabilirea debutului. În unele cazuri, când vorbim de secolul al XIX-lea, se afla în dispută şi paternitatea unor scrieri. Vechiul documentarism apela şi la genealogia familiei, alcătuirea unui tablou al fraţilor şi al descendenţilor. Să se gândească oricine la complicaţiile care au trebuit rezolvate în privinţa biografiei lui Eminescu, ca să nu mai vorbim de Alecsandri, Bolintineanu, Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Alecu Russo. Disputa în privinţa paternităţii poemului *Cântarea României* nu e nici azi definitiv tranşată. Curiozităţile în legătură cu ce a făcut Eminescu la Viena sau la Berlin, ce cursuri a urmat, ce cărţi a citit – s-au mai potolit azi, pentru că întrebările au primit răspunsuri. Vechea istorie literară avea o preocupare esenţială în a stabili studiile pe care le-a făcut un scriitor, într-un capitol special al biografiei lui, pentru a elucida astfel o parte din aspectele privitoare la formarea intelectuală, în funcţie de care se puteau deduce influenţe. Critica genetică se sprijinea pe o critică biografică bine documentată. Manuscrisele, arhiva familiei constituiau o sursă esenţială. Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino e o mărturie a erudiţiei marelui cărturar de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea (Ruffini 1973). Dar, mai încoace în timp, şi bibliotecile lui Octavian Goga sau Liviu Rebreanu pot fi revelatoare pentru deducerea unei viziuni culturale specifice, definitorii pentru biografia unei mari personalităţi. O altă mărturie o reprezintă călătoriile, nu numai ale lui Dinicu Golescu sau Dimitrie Bolintineanu, din alte epoci, de mult apuse, ci şi ale unor scriitori din secolul al XX-lea. Dar şi valorificarea acestui document (însemnările de călătorie) ţine tot de mentalitatea sănătoasă a vechii istorii literare, care considera o valoare în sine personalitatea unui scriitor.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 666–670

BDD-A22938 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:07 UTC)

Recuperarea sistematică a acestor documente nu are un istoric prea îndepărtat. Nu-l fac aici, deşi ar merita o atenţie specială. Unii dintre aceşti restituitori conştiincioşi au rămas la stadiul de documentarişti şi izvorişti, trataţi ca atare, cu un aer de superioritate, în istoria istoriei literare. De pildă, I. E. Torouţiu, cercetătorul care cuprinde în treisprezece volume (apărute în anii 1932–1946) documente privitoare la membrii Junimii, corespondenţa redactorilor de la „Convorbiri literare" (opt volume), documente privitoare la grupul sămănătorist din jurul lui Nicolae Iorga (alte patru volume). Un modest culegător de informaţii despre biografia eminesciană – nu mai mult decât atât – a rămas Augustin Z. N. Pop. Cultul documentului a putut merge atât de departe încât să ajungă până la mistificare în cazul lui Octav Minar. E o maladie dezvoltată din fetişizarea documentului ca sursă de istorie literară a unei biografii. Vechiul documentarism are în Octav Minar caricatura sau, mai degrabă, drama (depinde cum privim) propriilor obsesii. Nu există adevăr biografic fără document, iar dacă documentul nu apare, el trebuie inventat sau fabricat, cu un gust patologic al senzaţionalului şi al detaliului pitoresc.

Nu condamn în bloc vechiul documentarism, încerc să-l descriu ca atitudine. Forma superioară de valorificare a documentului de istorie literară este realizată de G. Călinescu, care, într-o naraţiune de romancier construindu-şi personajul cu o măiestrie de scriitor, dă acele memorabile biografii consacrate lui Mihai Eminescu (Călinescu 1932) şi Ion Creangă (Călinescu 1938). Realizările sale excepţionale constituie însăşi raţiunea de existenţă şi validitate a vechii istorii literare.

Sub egida Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", în anii 1967–1986, au fost publicate o serie de cinci volume de *Documente şi manuscrise literare*. Primele două volume (Documente 1967; Documente 1969) sunt coordonate de Paul Cornea şi Elena Piru şi conţin documente importante despre Grigore Alexandrescu, C. Aristia, Gh. Asachi, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, Ion Ghica, Ion Heliade Rădulescu, C. Negruzzi, Anton Pann, C. A. Rosetti şi alţii (primul volum), Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu şi din nou C. A Rosetti (în al doilea volum). Corespondenţa e la mare cinste şi în al treilea volum, consacrat lui B. P. Hasdeu şi Iuliei Hasdeu. Din calitatea de document scrisorile sunt transformate treptat în literatură, pentru statuarea unui concept nou: literatura epistolară (în opinia lui Al. Săndulescu, 1972) sau literatura de frontieră (în concepţia lui Silvian Iosifescu, 1969), ultimul concept înglobând pe lângă corespondenţă şi jurnalul, memoriile, însemnările de călătorie.

2. Noua istorie literară

Mentalitatea vechii istorii literare a persistat multă vreme şi, dacă este urmată cu onestitate şi moderaţie, ar mai putea da roade şi astăzi, scriind, de pildă, o nouă biografie a lui Vasile Alecsandri, absolut necesară, de revizuit în ceea ce priveşte profilul şi proprietăţile boierului, atitudinea antisemită şi activitatea diplomatului. Am dat un exemplu, dar mai pot fi date şi altele. Multe dintre biografiile scriitorilor noştri din secolul al XIX-lea ar trebui rescrise, pentru a le pune mai bine în lumină

BDD-A22938 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:07 UTC)

anumite aspecte ideologice ocultate în perioada comunistă (aristocratismul sau elitismul, mesianismul sau spiritualismul, filo-occidentalismul şi anti-rusismul, chiar anti-semitismul, explicabil istoric, în unele cazuri). Vechiul documentarism poate da o nouă istorie literară numai dacă izvorăşte dintr-o deschidere sau relaxare ideologică, părăsind dogmatismul explicit sau implicit al anilor de dinainte de 1990.

Anul 1990 a adus o schimbare semnificativă şi pentru istoria literară. Întregul interval 1945–1989 a devenit dintr-odată un bloc temporal şi ideologic separat, o perioadă ce solicită să fie studiată dintr-un punct de vedere nou, cu o detaşare perfect posibilă, pentru că nu mai eram în interiorul ei. Literatura din perioada comunistă devine, oarecum, surprinzător, obiect al istoriei literare, individualizată, distinctă, detaşată, alături de perioada interbelică, de perioada clasicilor, de epoca paşoptistă. O puteam privi şi analiza cu totul altfel decât până atunci. Surprizele abia urmează. Perioada comunistă oferă istoriei literare un tip nou de documente, emanate de la cele trei puteri administrative şi politice care au distorsionat şi tulburat profund libertatea literaturii: partidul comunist, Securitatea şi cenzura. Viitorul istoriei literare documentare nu e periclitat.

Dacă din culisele partidului surprizele erau previzibile (disculpările lui Sorin Toma, ale lui Dumitru Popescu sau ale altora), dacă nici din partea cenzurii surprizele nu sunt mari (documente cu liste de cărţi interzise, recomandări generale, interdicţii tematice, intervenţii în text, interpretări politice suspicioase), marea bulversare au produs-o arhivele Securităţii. Cutia Pandorei a deschis-o presa postdecembristă, producând un val de emoţii negative, dezamăgiri în legătură cu comportamentul unor scriitori şi chiar dezastre în privinţa compromisurilor neaşteptate pe care le-au făcut unii sau alţii. În anii 1990 nu era vremea nuanţelor. Dar documentele nu erau dintr-o singură categorie, adică numai despre colaborarea scriitorilor cu Securitatea şi cu regimul politic comunist. În 1996, Virgil Măgureanu prefaţează volumul *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice. 1969–1989*, coordonat de Mihai Pelin (Cartea Securităţii 1996). Categoriile de documente transcrise din arhivele Securităţii sunt foarte diferite: rapoarte interne cuprinzând decizii ale instituţiei în relaţii cu scriitorii (propuneri de recrutare ca informatori, renunţări de recrutare, deschiderea unor dosare de urmărire), note informative, fişe biografice (Dinu Pillat, Eugen Barbu, Al. Monciu-Sudinschi etc.), stenogramele unor discuţii de avertizare (cum sunt acelea cu Dumitru Ţepeneag sau Virgil Mazilescu), note de filaj (Augustin Buzura, Marin Preda, Marin Sorescu, Nicolae Manolescu, Alexandru Ivasiuc, Paul Goma, Ştefan Augustin Doinaş etc.), propuneri de arestare (Ovidiu Cotruş), „notă despre starea de spirit a mediilor literare în preajma adunării generale a Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti”, „cerere de informaţii despre activitatea prestată de poetul Marin Sorescu la Craiova” şi nenumărate alte note informative despre atitudinile nonconformiste ale unor scriitori, despre nemulţumiri, despre comentarii generate de conferinţele scriitorilor, despre disensiunile existente în cadrul Uniunii Scriitorilor, despre ecourile emisiunilor de la „Europa liberă” şi multe altele.

BDD-A22938 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:07 UTC)

3. Cum e omul, aşa e şi opera?

Problema care a răvăşit mediul literar este aceea a colaboratorilor Securităţii: cine se ascunde sub cutare nume conspirativ? Bănuielile şi dezvăluirile au apărut la început timid, insinuant, apoi au devenit devastatoare. Au avut loc şi procese. Se cunoaşte prea bine istoricul acestei evoluţii. S-a dovedit că documentele din arhivele Securităţii au fost uneori manipulate, adică intenţionat greşit interpretate (în dezvăluirile din presă) astfel încât să aducă prejudicii unora dintre protagonişti. În volumul *Cărturari, opozanţi şi documente*, Gabriel Andreescu (2013) a arătat cum s-a petrecut acest fenomen în cazuri notorii, când Adrian Marino, Constantin Noica, Nicolae Balotă, Mihnea Berindei, Mihai Botez, Nicolae Breban au fost cu totul eronat acuzaţi că au fost agenţi de influenţă pe lângă intelectuali români din afara ţării (Mircea Eliade, de exemplu) sau instituţii din exil (postul de radio „Europa liberă"). Se dovedeşte astfel că, deşi sunt o sursă de informaţie importantă, arhivele Securităţii oferă cu generozitate capcana unei istorii literare otrăvite. Documentele de acest fel solicită cercetători experimentaţi.

Biografiile unor scriitori importanţi din perioada comunistă nu mai pot fi scrise fără a consulta arhivele Securităţii. Aşa am putut vedea stranietatea, în cazurile G. Călinescu (dosar de Securitate restituit şi comentat de I. Oprişan – 2014) şi Marin Preda („un portret în arhivele Securităţii", reconstituit de Ioana Diaconescu – 2015), că, deşi au colaborat cu o anumită reticenţă cu regimul politic, scriind uneori conformist în spiritul cerinţelor de partid, totuşi scriitorii erau în paralel urmăriţi de Securitate şi împotriva lor se pregăteau aspre represalii. În acest punct trebuie să fac o observaţie despre modul de utilizare a acestor documente. Sigur că, în primul rând, fiecare caz trebuie analizat în parte şi în context. Ce înseamnă context, în cazurile G. Călinescu şi Marin Preda? Nu-i greu de răspuns. Context, în cazul lor şi pentru biografia lor, înseamnă detalii despre viaţa lor în regimul comunist. Din punct de vedere documentar, analiza nu trebuie să se oprească la cercetarea de arhivă a dosarului de Securitate. Analiza acestor documente trebuie combinată cu cercetări precise privitoare la relaţia acestor scriitori şi a altora cu alte două instituţii politice şi administrative foarte importante ale epocii: cenzura (referatele de cenzură) şi partidul comunist (articole din presă, opinii exprimate la congrese al partidului sau ale uniunii de creaţie). Numai privind viaţa unui scriitor din perioada comunistă, succesiv şi apoi simultan, dacă se poate, din aceste trei unghiuri (partid, Securitate, cenzură) putem realiza o reconstituire biografică realistă, echilibrată, ferită de distorsiuni.

Partea nevăzută a vieţii lui G. Călinescu sau a vieţii lui Marin Preda e mai interesantă decât partea văzută şi nu trebuie să ne grăbim să tragem concluzii dintr-o privire unilaterală. La fel şi în cazurile Ion Caraion sau Ştefan Augustin Doinaş, doi mari poeţi ai literaturii române postbelice. Mai grav este când ne grăbim să extindem asupra operei judecăţi morale argumentate în perimetrul biografiei şi să le transformăm în judecăţi sau evaluări estetice. În această privinţă, vechea şi noua istorie literară suferă de aceeaşi eroare de viziune critico-ideologică, apreciind după principiul înşelător „cum e omul, aşa e şi opera". Dar dacă omul nu e într-un singur fel? Rămânem la Sainte-Beuve? Uităm de disocierile lui Proust între eul biografic şi eul creator?

BDD-A22938 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:07 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Andreescu 2013 = Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanţi şi documente. Manipularea Arhivei Securităţii*, Iaşi, Editura Polirom, 2013.

Cartea Securităţii 1996 = Serviciul Român de Informaţii, *Cartea albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice*, Bucureşti, Editura Presa Românească, 1996.

Călinescu 1932 = G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, Editura „Cultura Naţională", 1932; ediţie facsimil, Bucureşti, Editura Semne, 2004; *Viaţa lui Mihai Eminescu.* Introducere de Eugen Simion. Ediţie îngrijită de Ileana Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002.

Călinescu 1938 = G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor Regale pentru Literatură şi Artă, 1938; *Ion Creangă. Viaţa şi opera*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.

Diaconescu 2015 = Ioana Diaconescu, *Marin Preda. Un portret în arhivele Securităţii. Documente inedite din Arhiva CNSAS.* Un documentar cu argument, notă asupra ediţiei, selecţia textelor, ordonarea lor cronologică şi comentarii de Ioana Diaconescu. Prefaţă de Eugen Simion, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă–Editura Muzeului Literaturii Române, 2015.

Documente 1967 = *Documente şi manuscrise literare*, vol. I. Alese, publicate, adnotate şi comentate de Paul Cornea şi Elena Piru. Cu un cuvânt înainte de prof. univ. Alexandru Dima, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967.

Documente 1969 = *Documente şi manuscrise literare*, vol. II. Alese, publicate, adnotate şi comentate de Paul Cornea şi Elena Piru, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969.

Iosifescu 1969 = Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră*, Bucureşti, Editura Minerva, 1969.

Oprişan 2014 = I. Oprişan, *Asaltul cetăţii. Dosarul de Securitate al lui G. Călinescu*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2014.

Ruffini 1973 = Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino.* Traducere de D. D. Panaitescu şi Titus Pârvulescu. Prefaţă de Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.

Săndulescu 1972 = Al. Săndulescu, *Literatura epistolară*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

LES USAGES ANCIENS ET LES USAGES NOUVEAUX DU DOCUMENT DANS L'HISTOIRE LITTÉRAIRE
(*Résumé*)

Du point de vue des instruments, il n'y a pas une différence importante entre l'ancienne et la nouvelle histoire littéraire: les deux utilisent le document littéraire comme source d'interprétation de la biographie d'un écrivain. Mais les documents n'ont pas la même signification au XIX-ème siècle ou au XX-ème siècle, dans un régime démocratique ou dans une dictature. Dans le cas de la littérature roumaine de la période communiste, le biographe doit rendre compte d'un nouveau type de document: le dossier de Securitate d'un écrivain. La manière dont on l'interprète et on le corrobore avec d'autres sources (la relation de l'écrivain avec le parti communiste et la censure), devient essentielle pour une reconstitution véridique du contexte social-politique.

Cuvinte-cheie: *noua istorie literară, document literar, biografie, dosar de Securitate, regim comunist.*

Mots-clés: *la nouvelle histoire littéraire, document littéraire, biographie, dossier de Securitate, régime communiste.*

Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
Oradea, Str. Universităţii, 1
ionsimut@rdslink.ro

BDD-A22938 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:07 UTC)